

Overval op het huis van Klaas Benus

Albert van der Kaap

In de vroege morgen van 7 juli 1869 viel Roelof Johannes Oostma, een arbeider uit Stadskanaal, het huis van Klaas Benus in Nieuw-Buinen binnen. Klaas was een broer van mijn oudmoeder Elisabeth Klaassens Benus.

Klaas Klaassens Benus (koopman, arbeider) werd geboren op 19 februari 1812 in Veendam en overleed op 29 maart 1873 in Nieuw-Buinen. Hij trouwde op 12 januari 1846 in Onstwedde met Sophia van Oosten/Oost (dienstmeid), geboren op 26 februari 1828 in Veendam, overleden op 17 oktober 1900 in Nieuw-Buinen, dochter van Jan van Oost (stelmaker) en Janna Obbes Visser.

DIEFSTAL MET GEWELDOEFENING, WELKE SPOREN VAN KWETSING HEEFT NAGELATEN. WETTIG EN OVERTUIGEND BEWIJS. RECIDIVE.

Het tijdstip, in de vroege morgen, zette me even op het verkeerde been. Ik zag voor me dat de overval zo rond een uur of zeven, acht had plaatsgevonden. Ik hield er geen rekening mee dat het ritme van de meeste mensen zo'n honderd jaar geleden een ander was, dan voor de meeste mensen tegenwoordig. Het gebeurde, zo lezen we in het verslag van de Hof in Assen, ergens tussen vier en half vijf in de ochtend, kort nadat de twee volwassen dochters, Janna en Anna, de woning hadden verlaten om op het veld te gaan werken. Haar man en twee zoons waren daar al eerder naar toe gegaan. De buitendeur stond nog open en Sophia was van plan weer naar bed te gaan, maar legde eerst nog een turf op het vuur. Opeens stond er een man in de woonkamer waar, zo lezen we haar vijf jongste kinderen lagen te slapen. Sophia draaide zich om om de buitendeur te sluiten, toen Roelof Johannes Oostma haar toebeet: *'waar zijn de horologies van de jongens?'* Die hebben de jongemns meegenomen naar het veld. *'dan zal ik het wel weten'*, antwoordde Oostma en hij sloeg Sophia met de vlakke hand op haar linkerbovenwang en vervolgens boven op haar hoofd. Sophia viel op de grond en was korte tijd bewusteloos. Toen zij haar ogen weer opende lag zij op bed en was haar aanrander bezig een van de openstaande binnenblinden voor de vensterramen aan het pad dicht te doen en de blinden van het ander raam halfgeopend liet. Hij liep vervolgens naar het achterhuis en kwam terug met een rood gebloemde doek met een tip over zijn pet onder de kin vastgeknoopt en een touw (de schapenlijn) met de ijzeren stek er nog aan in de hand.

Sophia werd bang dat hij haar zou willen ophangen en smeekte: *'laat mij toch leven voor mijne huishouding en mijne kinderen'*. Oostma trok zijn mes en drukte het op haar keel en zei: *'zweg of het gaat erdoor'*. Hij nam het mes bij het lemmet in de mond, sloeg het touw drie keer om haar hals en bond vervolgens daarmee eerst haar handen tegen elkaar aan en trok deze omhoog. Vervolgens bond hij haar benen ter hoogte van de enkels aan elkaar, zodat zij krom lag en iedere beweging haar benauwde. Toen hij vroeg waar de sleutel van de kist was maakte ze duidelijk dat die op de beddenplank lag. Ze wist in de rechtszaal niet meer te vertellen of ze dat gezegd had of dat ze hem dat met een gebaar duidelijk had gemaakt.

Oostma opende de kist die behalve kledingstukken ook geld bevatte, een biljet van veertig gulden van een van haar zoons en een linnenzakje met 84,60 gulden in zilvergeld (33 rijksdaalders, twee gulden en een tie cents stuk). Dit was wat er over was van het loon dat haar man de vorige zaterdag

had ontvangen van zijn broer voor zijn werk in het veen, na aftrek van een bedrag dat hij nog aan de schoenmaker verschuldigd was.

Nadat de overvaller het geld had weggenomen kwam hij aan haar bed staan en zei: *'nu moet gij een uur zoo blijven liggen, vóórdat gij gewag maakt'*. Toen Oostma was vertrokken stuurde Sophia haar gelijknamige tien jaar oude dochter naar de bureu. Toen haar buurvrouw S. Niks het huis binnenliep en Sophia daar gekneveld zag liggen schrok zij zo erg dat ze meteen rechtsomkeerd maakte. Zij keerde vervolgens terug met buurman W. Ketelaar en zijn vrouw J. Pinkster¹ die haar hebben losgesneden. Toen Sophia weer lucht kreeg, begon ze te kokhalzen en zei: *'zóó heeft die kerel mij gebonden, hij heeft mij den sleutel afgedwongen en is bij de kist geweest'*.

Roelof Oostma werd op zondag 8 augustus 1869 door de onbezoldigde rijksveldwachters Huisinga uit Middelstum en Wieringa uit Kantens opgepakt.² Dat de veldwachter met Oostma bij haar thuis was geweest kon Sophia zich niet meer herinneren, zelfs 'haar eigen volk' herkende zij vaak niet en het duurde drie weken voor zij weer kon eten.

De rechtszaak

Tijdens de terechtzitting en tijdens het verhoor bij de rechter-commissaris had Sophia geen enkele twijfel toen zij met de beschuldigde werd geconfronteerd. Zij herkende hem aan *'zijne grootte, houding, gelaat en stem zonder vrees voor vergissing te herkennen; en eindelijk dat hij was gekleed geweest met eene donkere platte pet, lage schoenen, een Engelsch leêren broek, een donker buis of wel eene donkere korte jakkert, en dat hij een baard droeg.'* De confrontatie greep haar zozeer aan dat zij *'oogenblikkelijk in eene flauwte viel'*.

De bureu getuigden voor de rechtbank dat Sophia *'in den eersten tijd na dit ongeval af en toe present was, dikwijls flauwten kreeg en op hare beenen niet kon staan; dat hare armen opgezwollen waren en zij om hals, polsen en beenen striemen had, alsof deze lichaamsdeelen gekneusd waren; dat alle leden haar zeer deden en zij het hoofd niet kon omdraaijen.'*

Zij werd behandeld door dokter D.T. de Ruiter³, die haar medicijnen voorschreef. Vier weken bracht zij, liggend op een stoel door en pa na zes weken was zij in staat weer enig werk te doen.

De getuigenverklaring van haar man, Klaas Benus, voor de rechtbank geeft ons aardige informatie over de geografie van Nieuw-Buinen en over de hoogte van Ionen. Hij had zijn woning aan het Noorderdiep, tegenover perceel 15, om half vier verlaten en was op perceel 31 aan het werk gegaan. Uit zijn verklaring wordt duidelijk dat zijn loon voor het graven van turf 107,10 gulden was. Hij had er 22,50 gulden vanaf gehaald en dat samen met 82,5 cent van zijn zakgeld had betaald aan schoenmaker Oosterbaan.

¹ Mogelijk gaat het hier om Wijcher Ottes Ketelaar, zoon van Otte Harms Ketelaar en Lisabeth Juriens Puister en Jantje Jacobs Pinkster, dochter van Jacob Harms Pinkster en Antje Jurriens Niks

² Provinciale Drentsche en Asser courant. 09-08-1869

³ Derk Tammes de Ruiter, zoon van de apotheker Tammo de Ruiter en Geesien Berends Bakker, werd geboren op 26 augustus 1811 in Oude Pekela en overleed op 28 juli 1892 in Stadskanaal.

Een andere getuige, J. Smit, verklaarde dat hij. Toen hij 's ochtends iets na vieren, aan het grasmaaije was tegen over huis van Benus, iemand, komend van de schoolkant, op het pad langs het huis van Benus had gezien, die een blijk door het zijraampje had geworpen en vervolgens naar binnen was gegaan. Hij had hem niet goed kunnen zien, maar meende hem wel aan zijn gebogen houding te hebben herkend.

Getuige T. Platje, die aan het Zuiderdiep tegenover perceel 12 woonde, had tussen vier en vijf een man van de kant van de kerk, wat ook de kant van de woning van Benus was, zien komen in kleding die overeenkwam met de beschrijving van een andere getuige. De man liep heen en weer met iets onder de arm en keek met een verwilderde blik alle kanten op, waarop Platje tegen zijn vrouw zei: *'kijk eens, die man heeft wat uitgerigt of wil wat uitrigten'*.

Nog weer een andere getuige bevestigt min of meer de verhalen van de andere getuigen, maar haar verhaal geeft ons veel geografische informatie. Deze M. Sandeman woonde aan het Zuiderdiep, op perceel 34. Rond half zes had zij iemand van de kant van Stadskanaal zien komen. Aan de overzijde van het diep tegenover perceel 35 gekomen, had hij rondgedraaid, was teruggekeerd en over de draai gegaan tussen de percelen 32 en 33. Vervolgens was hij langs haar haar woning naar de herder D. Bargeld gegaan, die zich destijds met zijn schapen op perceel 35 bevond. Enige oogenblikken later passeerde hij haar woning opnieuw en zij heeft hem tot op de hoogte van de draai tegenover perceel 29 nagekeken. Vandaar kwam hij langs meerdere percelen op een achterweg, waaraan geen mensen wonen, en die uitkomt op een laan tussen de woningen van Oostma en J. Ploeger.

Bargeld bevestigde de schets van uiterlijk en kleding van de beschuldigde en vertelde dat hij rond zes uur bij zijn woning op perceel 35 aan het Zuiderdiep was gekomen en hem naar het lam had gevraagd dat Bargeld aan zijn moeder had uitbesteed. Oostma bekeek het lam zonder het aan te raken en vertrok vervolgens weer. Hij hield zijn hadn in zijn zak en Bargeld vermoedde dat hij dit misschien deed om het rammelen van het geld te voorkomen.

Mevrouw A. Vennes verklaarde dat de beschuldigde kwam aanlopen van de kant van Stads-Kanaal juist toen zij om half zes (de klok sloeg op dat moment) de deur van haar huis opende en dat hij haar woning aan het Zuiderdiep op perceel 33 voorbijliep.

Wat later op de ochtend, zo rond half acht zag J. Ploeger, lopend van zijn huis naar Stads-Kanaal dat Oostma uit de laan kwam die liep tussen zijn woning en die van Oostma, een laan die via een eenzame omweg naar Nieuw-Buinen leidde. Hij dacht dat Oostma misschien aan het smokkelen was geweest, maar bedacht toen dat zijn 'klein kort jakkertje' daar niet geschikt voor was. 's Avonds had Ploeger tegen zijn vrouw gezegd: 'dat kan Oostma wel gedaan hebben', doelend op het voorval in het huis van Oostma.

Mevrouw G. Pik verklaarde dat de vrouw van Oostma, die vlakbij haar woonde, rond zeven uur bij haar kwam met het verhaal dat zij zich die ochtend heel erg hadden verslapen. Bijgevallen door haar man, M. Baas, vertelde zij dat de vrouw van Oostma zonder aanleiding gezegd had: *'begriep er es an, die kleine kerel is er al weer west'*. Wie bedoel je had zij geantwoord, waarop haar buurvrouw zei: *'wel Doddema'* (de rijksveldwachter) *en hij zeit, dat Boel het toch gedaan het, och God! wees met mij, maak mij niet ongelukkig, getuig voor mij en zeg dat je hem in den tuin gezien hebt'*. Mevrouw Pik was daarin niet meegegaan zo verklaarde zij in de rechtbank.

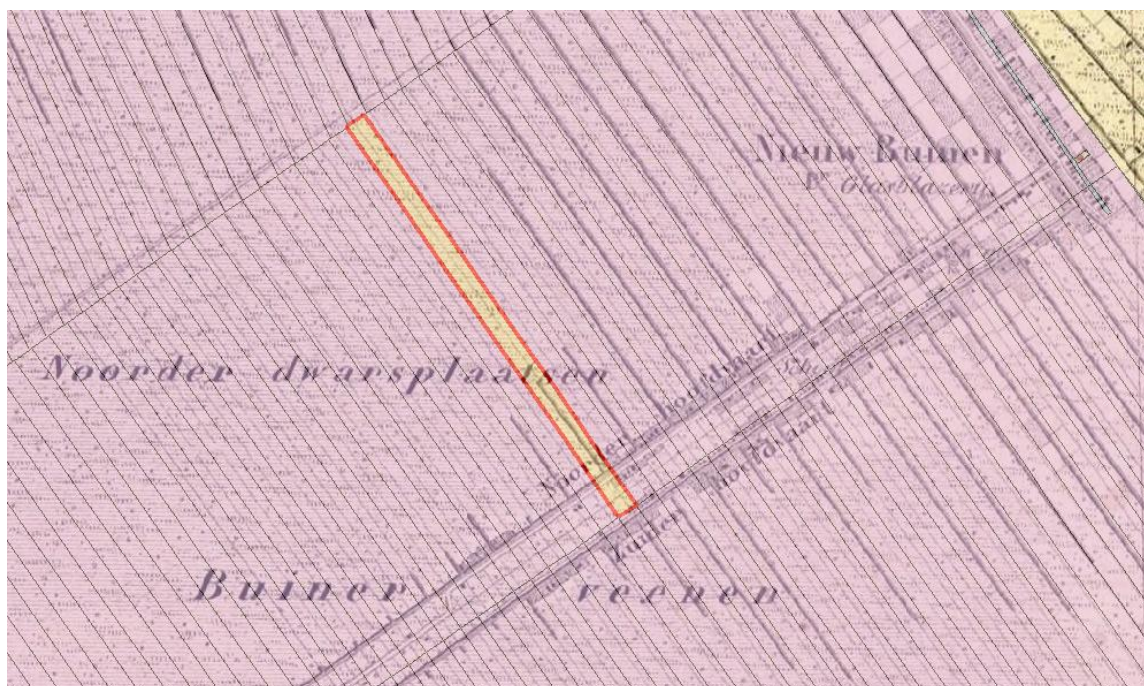
De rechter verklaarde dat het wettig en overtuigend bewijs was geleverd dat Oostma de dader was. De verklaring van hem dat hij weliswaar bij de schaapherder Bargeld was geweest, maar dat hij pas om zes uur was opgestaan, vond geen gehoor in de oren van de rechtbank.

Dat Oostma een recidivist werkte daarbij bepaald niet in zijn voordeel. Hij was eerder door het Provinciaal gerechtshof in Friesland al een tot zes jaar tuchthuisstraf veroordeeld, wegens het stelen van een paard uit een weiland. Zo 'genadig' kwam hij er deze keer niet af. De rechtbank veroordeelde hem tot tuchthuis- straf voor den tijd van twintig jaren en het betalen van de kosten van het geding, begroot ter somma van 154,44 gulden. Ik kan me niet voorstellen dat hij ooit in staat zal zijn geweest dit bedrag te betalen.

Oostma ging in beroep, maar dat werd in cassatie verworpen. Hij stierf in 1881 in de gevangenis in Leeuwarden

Perceel 12 (links) en 15 (rechts) in 1832.

Perceel 29 in 1832; links daarvan liggen de percelen 30 t/m 40.

Wie was Roel Johannes Oostma?

Roel Johannes Oostma werd geboren op 8 januari 1827 in Augustinusga. Hij werd aangegeven door

Johannes Douwes Oostma die zei de vader van het kind te zijn. Op dat moment was hij (nog) niet getrouwd met de moeder, Grietje Kornelis Hoekstra, met wie hij al eerder een kind genaamd Roel Johannes had gehad, geboren in 1823 en binnen een jaar overleden. Johannes en Grietje trouwden uiteindelijk pas op 1 april 1845 toen Johannes al ongeveer 48 jaar oud. Roel werd bij dat huwelijk gewettigd.

Grietje was eerder, op 13 juli 1814 in Buitenpost, getrouwd met Jan Oenes Nieuwenhuis met wie zij vier kinderen kreeg. Jan Oenes stierf op 5 maart 1821 in Augustinusga, waarna Grietje al snel een relatie kreeg met Roel Johannes.

Helemaal onbemiddeld lijkt de vader van Roel niet te zijn geweest, want op 2 december 1851 wordt in opdracht van hem in Augustinusga een huis met erf, zijnde het oostelijk deel van het huis Steilenburg genaamd, verkocht. Een huis dat hij blijkbaar niet zelf bewoonde, want als bewoner wordt een Jan Melles Veenstra (en anderen) genoemd. Het huis was zeer geschikt om er een kuiperij of smederij in te vestigen.

Roel Johannes wordt in documenten soms eigenaar van een bouwbedrijf genoemd, soms landbouwer, maar ook wel voorman. Op 9 december 1855 laat hij publiekelijk een boerenhuis en schuur met stalling voor tien koeien en twee paarden met een erf, tuin en een stuk bouwland, groot 42 roede en 60 el. Bovendien nog een stuk bouwland van 92 roede en 60 el. Huis en land werden door hem zelf bewoond en bewerkt. Blijkbaar heeft hij besloten te verhuizen, want het land kan op 5 maart 1856 en het huis op 12 mei 1856 worden aanvaard.

Hij trouwde (1) op 9 oktober 1847 in Achtkarspelen met Tietje Louwerins Boersma, geboren rond 1826 in Buitenpost en overleden op 30 december 1851 in Augustinusga, 25-jaar oud. Roel hertrouwde op 9 juli 1853 in Achtkarspelen met Antje Meinderts Terpstra, geboren op 16 maart 1828 in Visvliet, overleden op 10 april 1916 in Stadskanaal. Roel overleed op 26 november 1881 in Leeuwarden, maar hij woonde officieel in Stadskanaal. Het lijkt aannemelijk dat hij in het tuchthuis, 'het huis van opsluiting en tuchtiging / de bijzondere strafgevangenis' is overleden. Niet alleen omdat hij in 1870 tot twintigjaar was veroordeeld, maar ook omdat zijn dood werd aangegeven door een commies in de strafgevangenis.

In het jaar een duizend acht honderd een en tachtig, den acht en twintigs ten dag der maand ~~November~~, zijn voor Ons ondergeteekende AMBTENAAR VAN DEN BURGERLIJKEN STAND der Gemeente Leeuwarden, Provincie Friesland, verschenen:
Pieter Jacobus Wynants, oud zeven en veertig jaren, commies in de strafgevangenis, en Engelbart Spijker, oud twee en dertig jaren, beide, beide alhier woonachtig; -
welke Ons verklaard hebben, dat alhier op den ~~zesen~~ *twintigsten* dag der maand ~~November~~ *November* dezes jaars, des namiddags te vijf ure, is overleden:
Roel Johannes Oostma, oud vier en vijftig jaren, arbeider, geboren te Augustinusga, laatste woonachtig te Stadskanaal, man van Antje Meinderts Terpstra, zoon van Johannes Douwes Oostma, en van Grietje Cornelis Hoekstra, beide overleden.
Waarvan wij deze akte hebben opgemaakt, welke na voorlezing door Ons met de aangewezen is geteekend.

Zoals we al lazen was de overval op het huis van Klaas Benus niet het eerste vergrijp van Roel Johannes. Eerder was hij al eens tot zes jaar tuchthuis veroordeeld. Waarvoor is tot nu toe onbekend. Maar ook dat was niet zijn eerste misdrijf. Op 28 maart 1846 stond hij voor de arrondissementsrechtbank in Leeuwarden terecht voor 'Beledigende burengeruchten'.

Beledigende burengeruchten'

'Burengeruchten' werden in de negentiende eeuw hoog opgenomen. In het Wetboek van Strafrecht (Art. 479 nr 8 en 480 nr 5) worden al degenen die beledigende of nachtelijke burengeruchten of bewegingen maken, tot verstoring van de rust der inwoners, of hunne medepligten bedreigd met een boete 11 tot 15 francs, welke boete naar omstandigheden met eene gevangenis van ten hoogste vijf dagen zal mogen veranderd en kunnen uitgewezen worden.

Ik weet niet wat we ons in dit geval precies bij 'burengeruchten' moeten voorstellen maar op 1 juni 1841 schrijft de waarnemend burgemeester van Appellern:

*'Van verschillende zijden klagten ontvangen hebbende dat velen zich niet ontzien om ter gelegenheid van trouwen of ondertrouwen hetzij met pistool of ander schietgeweer, roekeloos, digtbij en zelfs in de woningen te schieten en daarbij een ongepast gevaar aan den dag leggen, hetwelk soms tot middernacht blijft voortduren; dat sommigen zich ook veroorloven laat in den avond, en dikwijls den halven nacht of langer voor eens ander deur te staan zingen, schreeuwen, gebaarden maken, en daarbij allerlei schandelijke baldadigheden uitrigten.'*⁴

Namen der Partijen	Bard van het Misdrijf	Dag van Keuring
De Officier bij de Arrondissements Rechtbank te Leeuwarden, ambtshalve (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. Haarm de heer J. Appellern.	Beledigende burengeruchten.	1846 28 Maart

En bijna tien jaar later, op 19 januari 1856, diende voor de arrondissementsrechtbank in Leeuwarden een zaak tegen hem vanwege het laten loslopen van paarden op de openbare weg.

Hetzelfde Klager (Appellern) De Dade (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern. De Dade (de heer) J. Appellern.	1856 Het laten losloopen van paarden op den openbaren weg	19
---	--	----

⁴ http://www.alphenaandemaas.com/WHAM/WHAM_Publicaties/Nieuwsbrieven/Nieuwsbrief_2016_01-januari_onl.pdf